

Muzeum Archeologiczne w Biskupinie
m.przymorska@biskupin.pl

Magdalena Przymorska-Sztuczka

WYTWÓRCZOŚĆ WŁÓKIENNICZA
LUDNOŚCI KULTURY ŁUŻYCKIEJ
NA OBSZARZE WIELKOPOLSKI, KUJAW I ZIEMI CHEŁMIŃSKIEJ.
PODSTAWY ŹRÓDŁOWE I TEZY UJĘCIA BADAWCZEGO

Zarys treści. W artykule zaprezentowano zagadnienia związane z wytwórczością włókienniczą społeczności zamieszkujących obszar Wielkopolski, Kujaw i ziemi chełmińskiej od późnej epoki brązu do początku epoki żelaza. Wymieniono procesy przygotowujące włókna do przędzenia i tkania oraz opisano zabytki archeologiczne związane z włókiennictwem (przędzliki, ciężarki tkackie, tkaniny). Wskazano także na możliwe kierunki oddziaływań ze stref południowej i północnej Europy.

Słowa kluczowe: włókiennictwo, Wielkopolska, Kujawy, ziemia chełmińska, epoka brązu, epoka żelaza, Europa.

W niniejszym artykule zostały zaprezentowane wybrane zagadnienia z zakresu problematyki wytwórczości włókienniczej w odniesieniu do okresu osadnictwa od późnej epoki brązu do początku epoki żelaza włącznie. Są one przedmiotem przygotowanej przez autorkę rozprawy doktorskiej¹ pt. *Gospodarka włókiennicza późnej epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Wielkopolsce, na Kujawach i w ziemi chełmińskiej*. W pracy tej zostanie zawarty szereg ustaleń i uwag na temat interpretacji źródeł archeologicznych dokumentujących charakter i znaczenie gospodarki tekstylnej w życiu społeczności kultury łużyckiej na sygnalizowanym obszarze. Zostanie także podjęta próba oceny wytwórczości włókienniczej w szerszym kontekście europejskim w odniesieniu do „późnobrązowej” fazy dominacji kręgu pól popielnicowych i okresu zmian

¹ Rozprawa doktorska została obroniona przez autorkę we wrześniu 2020 r.

stymulowanych wyraźnym postępem technologicznym, jaki dokonał się wraz z początkiem epoki żelaza na terenie Italii i w kręgu kultur halsztackich.

Sygnalizowana problematyka wprawdzie pojawia się w literaturze przedmiotu, ale z reguły była i jest traktowana marginalnie w porównaniu z innymi formami ludzkiej aktywności wytwórczej (por. np. Gardawski 1979, s. 267; Malinowski 1985, s. 270–273, 306–318). Jak dotąd nie powstała żadna publikacja w całości poświęcona temu zagadnieniu, która poruszałaby w sposób kompleksowy wszystkie aspekty z zakresu włókiennictwa, mimo że w materiale źródłowym z badań wykopaliskowych relatywnie często pojawiają się zabytki związane z tą gałęzią gospodarki. Publikacjami odnoszącymi się częściowo do tej kwestii, w których główny nacisk położono jednak na tkactwo i same tkaniny, są prace Włodzimierza Szafrąńskiego (1950), Justyny Żychlińskiej (2017) oraz Joanny Słomskiej i Łukasza Antosika (2017; 2018a, 2018b), a także autorki niniejszego artykułu (Przymorska-Sztuczka 2016; 2018a; 2018b; 2018c).

Na wstępie należy zadać pytanie, co mieści się w pojęciu wytwórczość włókiennicza. Wydaje się, że w odniesieniu do społeczności późnej epoki brązu i wczesnej epoki żelaza, ale też młodszych faz pradziejów ten rodzaj ludzkiej aktywności adekwatnie odzwierciedla określenie gospodarka tekstylna/włókiennicza, zaproponowane przez Margaritę Glebę w publikacji przybliżającej badania prowadzone w ramach projektu PROCON (Gleba i in. 2013, s. 54–58). Kierując się zawartymi tam propozycjami, można powiedzieć, że na całość tej gałęzi gospodarki składa się szereg różnych procesów, które można ująć w cztery podstawowe grupy aktywności wytwórczej i użytkowej. W sygnalizowany zakres poznania wchodzi zatem: identyfikacja surowców, umiejętności i techniki produkcji, wyroby i ich użytkowanie oraz wykorzystanie w społecznej wymianie dóbr (Gleba i in. 2013, s. 55). Są to więc zarówno działania zmierzające do uzyskania przędzy, jak i wszystkie czynności wykonywane w fazie wyprzedzającej uzyskanie włókna. W skład pojęcia gospodarki tekstylnej wchodzi również hodowla owiec i zapewnienie im odpowiedniego terenu do wypasu, a także ochrona stada przed drapieżnikami (co wiąże się m.in. z budowaniem krótkotrwałych obozowisk z szałasami) oraz uprawa lnu lub innych roślin włóknistych, co z kolei wiąże się z utrzymywaniem odpowiedniej wielkości pól, wolnych od zalesienia (Gleba i in. 2013, s. 53). Dowodów na hodowlę owiec i uprawę lnu dostarczają liczne znaleziska faunistyczne i florystyczne na wielu stanowiskach archeologicznych, m.in. grodziskach „łużyckich” (np. Godynicki, Sobociński 1977; Klichowska 1979; 1984; Lasota-Moskalewska 1991; Lityńska-Zajac, Wasylkowa 2005; Makowiecki, Makowiecka 2003; Moldenhawer 1958; Moldenhawer, Hulewicz 1961; Rembisz i in. 2009; Sobociński 1983;

1989). W dalszej kolejności, dla całościowego poznania gospodarki tekstylnej, istotne są procesy związane z przygotowaniem włókien do przędzenia i tkania, wytwarzaniem tkanin oraz organizacją produkcji włókienniczej w przestrzeni miejsca zamieszkania. Ostatnim etapem jest „konsumpcja” wyrobu, czyli działania, jakim podlegała wytworzona tkanina. W zakresie tym mieści się zarówno wykonywanie odzieży, jak i ewentualny handel nadwyżkami bądź praktykowanie ceremonialnej wymiany darów z wykorzystaniem tkanin (Gleba i in. 2013, s. 56).

Powszechnie wiadomo, że w odniesieniu do późnej epoki brązu i wczesnej epoki żelaza liczba i jakość źródeł archeologicznych, w tym także ikonograficznych², dokumentujących wytwórczość włókienniczą w obrębie wskazanego wyżej obszaru, nie są zbyt imponujące. Niewątpliwie liczba źródeł wymaga znacznego poszerzenia. Między innymi realizacja tego postulatu ukierunkowała kwerendę źródłową wykonywaną w ramach opisywanego projektu. Skrupulatne badania przęślików i ciężarków powinny w znacznym stopniu rozjaśnić sygnalizowane wyżej problemy jakości, a także organizacji produkcji włókienniczej wśród społeczności „łużyckich”. Jednakże te dwie kategorie za- bytków są tylko częścią zestawu narzędzi, które wykorzystywano w procesach włókienniczych. Ponadto część prac wykonywano z użyciem bardzo prostych i uniwersalnych w swojej formie przedmiotów, przez co interpretacja ich jako narzędzi związanych z włókiennictwem jest utrudniona.

Problemy badawcze zaczynają się piętrzyć już w chwili, kiedy próbuje się odtworzyć procesy przygotowania włókna do dalszej obróbki. W przypadku runa owczego dość dowolne interpretacje przyjęły się już w odniesieniu do sposobu jego pozyskiwania. Jak dotąd w materiałach „łużyckich” brakuje znalezisk potwierdzających strzyżenie owiec. Z obszaru Europy najstarsze nożyce pochodzą dopiero z okresu lateńskiego, a dokładnie z drugiej połowy IV w. p.n.e. (Grömer 2016, s. 68). Wprawdzie runo można było pozyskiwać także ze skór ubitych bądź padłych owiec, jednak takie włókna są gorszej jakości niż te ze strzyży. Innym prawdopodobnym sposobem uzyskiwania runa było „skubanie”

² W ostatnich latach pojawiają się jednak opracowania poświęcone problematyce stroju wczesnej epoki żelaza, których podstawą są źródła ikonograficzne. Zwraca tu uwagę praca Jutty Kneisel o nakryciach głowy kultury pomorskiej. Zagadnienie to przybliżone jest w szerokim kontekście północnoeuropejskim i sztuki tzw. situlowej (Kneisel 2012). Również autorka niniejszego artykułu podjęła próbę interpretacji stroju ludności kultury łużyckiej, analizując przedstawienia na naczyniach z Tresty Rządowej, Gąsawy i Wenecji (Przymorska-Sztuczka 2016).

owcy. Prymitywne owce³ zrzucają okrywę wiosną lub wczesnym latem – linieją (Grömer 2016, s. 66). Dzięki temu otrzymuje się włókno dobrej jakości, gdyż spod sztywnego włosa okrywowego linieją włókna mające zapewnić owcy ciepło (Grömer 2016, s. 67). Trudno więc jednoznacznie określić sposób pozyskiwania runa. Nie ulega jednak wątpliwości, że runo (jakkolwiek by go nie otrzymywano) musiało być w jakiś sposób czyszczone (pranie i ręczne usuwanie widocznych zanieczyszczeń, jak koszycki ostów, gałązki), a następnie gręplowane. Brak niestety w materiale archeologicznym narzędzi poświadczających te procesy. Na to, że takie czynności były wykonywane, wskazuje jednak sama jakość włókien. Podczas zgrzeblenia (pojęcia gręplowania i zgrzeblenia stosowane są we współczesnym włókiennictwie zamiennie – Michałowska 2006, s. 461) i czesania włókna są układane równolegle, a także oddzielane są włókna długie od krótkich. Usuwa się też z nich resztki nieczystości i włókna nienadające się do przędzenia. Znane są co prawda z terenów Słowacji i Austrii (stanowiska Liptovska Mara II i Hallstatt-Dammwiese) drewniane „szczotki” do czesania w kształcie prostokątnych deseczek z uchwytem i z osadzonymi w otworach kolcami, ale są one datowane na późny okres lateński (Grömer 2016, s. 72). Jak dotąd brak podobnych, publikowanych znalezisk z obszaru obecnej Polski.

Podobnie rzecz ma się z przygotowaniem lnu do przędzenia – w materiale archeologicznym brakuje źródeł poświadczających poszczególne etapy produkcji. Proces ten był znacznie bardziej skomplikowany w porównaniu z uzyskiwaniem wełny. Efektywna uprawa lnu wymaga gleb bogatych w próchnicę i wilgoć. Wprawdzie nie jest on rośliną wymagającą szczególnej uwagi, ale za to bardzo pracochłonna jest jego późniejsza obróbka (Bogusławski 1967, s. 28). Uprawę lnu poświadczają źródła paleobotaniczne jedynie na kilku stanowiskach kultury łużyckiej (Lityńska-Zajac, Wasylikowa 2005, s. 494–495, tab. XIX–6). Spordyczność badań przyrodniczych, towarzyszących eksploracji archeologicznej, powoduje jednak, że jego obecność jest prawdopodobnie niedoszacowana. Po zebraniu łodyg lnu (wyrывa się całą roślinę wraz z korzeniami, by nie uszkodzić włókien), ich wyschnięciu i oddzieleniu główek z nasionami następuje proces roszenia bądź moczenia. Roszenie polega na rozłożeniu słomy lnianej na ziemi i wystawieniu jej na działanie sił przyrody (wilgoć pochodząca z rosy bądź deszczu), dzięki czemu drobnoustroje w postaci pleśni i bakterii niszczą zdrewniałe

³ Pojęcie rasy owiec jest pojęciem współczesnym. Należy pamiętać, że w odniesieniu do pradziejów można operować tylko sformułowaniami „owca w typie współczesnej rasy, np. wrzosówki” (por. Benecke 1994; Ryder 1981).

tkanki i oddzielają je od włókien (Bogusławski 1967, s. 28). Moczenie łądy lnu pełni taką samą funkcję jak roszenie, ale polega na zanurzeniu lnu w wodzie – w rzece, jeziorze bądź specjalnie wybudowanych kadziach (Michałowska 2006, s. 322). Jedyna zinterpretowana do tej pory jama do moczenia lnu, w której odkryto wiązki tej rośliny, datowana na wczesną epokę żelaza, pochodzi z Brońska w Wielkopolsce (Pawlak, Pawlak 2008, s. 220). Hipotezę o jamach rozszarniczych, podobnych morfologicznie do tej odkrytej w Brońsku, wysunął także Karol Dzięgielewski w odniesieniu do tzw. jam „szczelinowych” z okolic Krakowa (m.in. Brzezie i Podłęże, pow. wielicki, Modlnica, pow. krakowski, Dzięgielewski 2011, s. 136–138). Kolejne obiekty o takiej funkcji pochodzą dopiero z jednej z faz kultury przeworskiej z osady w Daniszewie, pow. kolski (Żychliński 2007, s. 152) i Karczynie, pow. inwrocławski (Bednarczyk 2000, s. 77). Killkadziesiąt takich jam datowanych na lata między 800 a 350 p.n.e. zidentyfikowano także w duńskim Frydenlund (Andresen, Karg 2011, s. 4).

Po roszeniu i wysuszeniu kolejnym etapem obróbki lnu jest międlenie, polegające na łamaniu i zgniataniu łądy w celu oddzielenia włókien od zdrewniałych części rośliny. Mogło być ono wykonywane poprzez uderzanie kijami. Po nim następuje proces trzepania, który pozwala na pozbycie się paździerzki i powoduje rozluźnienie surowca. Ostatnim etapem, przed procesem przędzenia, jest czesanie lnu. Ma ono na celu rozprostowanie i równoległe ułożenie, a także oddzielenie włókien długich i krótkich oraz pozbycie się resztek zanieczyszczeń (Michałowska 2006, s. 56, 240, 431). Mogły być do tego wykorzystywane wspomniane wyżej drewniane szczotki, ale też np. narzędzia wykonane z kości długich zwierząt, przepiłowane na pół na jednym z końców, lub wiązki tarniny (Grömer 2016, s. 72).

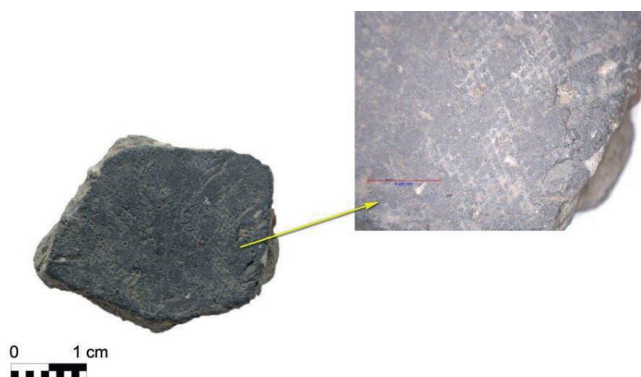
Niestety, większość opisanych powyżej działań przygotowujących włókna do procesu przędzenia nie pozostawiła śladu w materiale archeologicznym. Narzędzia z zębami lub kolcami, jako wykonane z surowców organicznych, mogły nie przetrwać do czasów współczesnych. Także kościane narzędzia, wykorzystywane w procesie tkania do dobijania wątku, nie zostały do tej pory zidentyfikowane. Nie jest wykluczone, że przedmioty te znajdują się w materiale zabytkowym, ale nie zostały one zinterpretowane jako służące do tych czynności. Z pewnością pomocne w odróżnieniu kościanych narzędzi włókienniczych od innych byłyby badania traseologiczne.

Jakie są więc podstawy źródłowe w zakresie poznania i oceny gospodarki tekstylnej? Powszechną umiejętnością przędzenia nici najliczniej poświadczają gliniane przęśliki. Zabytki te, mimo że często odkrywano na stanowiskach archeologicznych (np. w obrębie osiedli obronnych w Biskupinie, pow. żniński,

Gzinie, pow. bydgoski czy Rudzie, pow. grudziądzki), są jednocześnie pozbawione cech charakterystycznych, dzięki którym można ustalić ich bardziej szczegółową chronologię. Wskutek tego są traktowane przez archeologów jako źródło drugorzędne, o mniejszych walorach poznawczych. W większości opracowań nie podaje się wszystkich cech metrycznych tych zabytków, najczęściej pomijając ich wagę (np. Narożna-Szamałek 1986, s. 125; Mierzwiński 1994, s. 58; Kozłowska 1997, s. 136; Gralak 2010, s. 194–195; Sielicka 2014, s. 304), co dla badacza zajmującego się włókiennictwem jest istotne. Podobnie jest w przypadku ciężarków tkackich, jednoznacznie poświadczających umiejętności tkackie i używanie pionowego krosna ciężarkowego (Harding i in. 2004, s. 61; Krzyszowski, Pawlak 2016, s. 43–44; Rembisz 2010 s. 88). Warto bowiem zaznaczyć, że w zależności od grubości i siły skrętu nici użytych w osnowie tkaniny do ich obciążenia wykorzystywano ciężarki o odpowiedniej wadze. Najbardziej znany zestaw ciężarków tkackich oraz domniemaną podstawę pionowego krosna odkryto na osiedlu obronnym kultury łużyckiej w Biskupinie (Szafrąński 1950, s. 132, 153). Z kolei na stanowiskach archeologicznych znajdujących się poza obszarem podjętych badań, w Kornicach, pow. raciborski (Chochorowski 1978) i w Gadzowicach-Kwiatoniewie, pow. głubczycki (Macewicz, Wuszkán 1991), znaleziono piece z wypalonymi ciężarkami tkackimi.

Jeśli chodzi o produkty finalne, czyli tkaniny, niestety brak na badanym obszarze tak spektakularnych znalezisk jak np. w austriackim Hallstatt (Grömer i in. 2013). Niemniej jednak z obszaru obecnej Polski, zajmowanego przez ludność kultury łużyckiej, znamy kilkadziesiąt fragmentów tekstylnych. Są to głównie tkaniny w splocie płóciennym, wykonane z nici Z-skrętnych. Znane są także pozostałości krajki wyprodukowanej na tabliczkach oraz fragment sprangu. W większości pochodzą one z grobów szkieletowych na Śląsku, z cmentarzysk m.in. w Świbiu, pow. gliwicki, Wołowie, pow. loco, Łabędach-Przysówce, pow. gliwicki czy Lasowicach Małych, pow. kluczborski (Maik 2012, s. 296). Poza Śląskiem fragmenty tkanin odkryto na stanowiskach w Łodzi, Mąkolicach, pow. piotrkowski, Teklinie, pow. otwocki, Zakrzewiu, pow. sieradzki. Znane są również odciski tkanin zachowane na polepie i naczyniach ceramicznych ze stanowisk w Biskupinie, pow. żniński, Maciejowicach, pow. siedlecki, Sługocinku, pow. koniński, Bninie, pow. poznański (Maik 2012, s. 296) oraz w Kałdusie⁴, pow. chełmiński (ryc. 1). Dolnośląskie znaleziska tkanin z wczesnej epoki żelaza pochodzące z cmentarzyska w Domasławiu, pow. wrocławski, są inter-

⁴ Fragment ceramiki z badań w sezonie 2001 w Kałdusie, gm. Chełmno, przekazany do dalszych analiz dzięki uprzejmości p. Łukasza Kowalskiego z IA UMK w Toruniu.

Ryc. 1. Kałdus, powiat chełmiński. Fragment naczynia ceramicznego ludności kultury lużyckiej z odciskiem tekstylnym (fot. M. Przymorska-Sztuczka)

Fig. 1. Kałdus, Chełmno district. Fragment of a pottery vessel of the Lusatian culture population with a textile imprint (photo by M. Przymorska-Sztuczka)

pretowane jako ślady tekstyliów ludności należącej do północno-wschodniej grupy kultury halszackiej (Maik, Rybarczyk 2016, s. 26). Uzasadnione jest więc pytanie, czy tekstylia te (wykonane w większości w splocie skośnym 2/2, powszechnie występującym już w tym okresie na obszarze związanym z kulturą halszacką) trafiły wraz z obcymi przybyszami w strefę miejscowego osadnictwa „lużyckiego” i czy były wyrobami inspirującymi dla jego wytwórczości (obok metalurgii czy produkcji naczyń ceramicznych).

Do pełniejszego poznania wytwórczości tkackiej pośrednio mogą przyczynić się także przedstawienia zachowane na naczyniach kultury lużyckiej z Tresty Rządowej, pow. tomaszowski (Oleszczak, Twardowski 2011, s. 111) czy z Gąsawy, pow. żniński (Grossman 2000, s. 222), prezentujące postaci ludzkie ubrane w obszerne szaty i – w zależności od interpretacji – zdobione pionowymi pasami bądź udrapowane w fałdy (Przymorska-Sztuczka 2016, s. 95). Interesującym przedstawieniem, niezwiązanym jednak z badanym w pracy obszarem, jest również wizerunek widniejący na urnie kultury pomorskiej z miejscowości Szemud, pow. wejherowski (ryc. 2). W interpretacji Mariana Kwapińskiego (Kwapiński 1999, s. 382) jest to przedstawienie grzebienia z „wyjątkowo długimi” zębami. Ryt ten można interpretować także jako przedstawienie osnutego krosna pionowego z trzema półnicielnicami (Przymorska-Sztuczka 2018a).

Ryc. 2. Szemud, powiat wejherowski. Popielnica kultury pomorskiej z rytym prawdopodobnie przedstawiającym krosno pionowe (fot. M. Przymorska-Sztuczka)

Fig. 2. Szemud, Wejherowo district. Pomeranian culture urn with an engraving probably depicting a vertical loom (photo by M. Przymorska-Sztuczka)

Odnośnie do kultury pomorskiej warto ponownie przywołać wspomniane na wstępie tego tekstu ustalenia Jutty Kneisel o nakryciach głów we wczesnej epoce żelaza, ważne też dla referowanego w tym tekście zagadnienia (por. przyp. 2).

Biorąc pod uwagę napływające z obszaru kultury halsztackiej nowe idee i ożywione kontakty, nie tylko z terenem Śląska, ale i dalej położonymi obszarami, należałoby się zastanowić, czy wyrób i wygląd tkanin również podlegały wpływom ze strefy alpejskiej. Zagadnienie to jest szczególnie aktualne w kontekście odkryć z dolnośląskiego Domasławia. Czy obserwowany w dzisiejszych czasach pęd za tym, co modne, obecny był też wśród społeczności późnej epoki brązu i początków epoki żelaza? Taką możliwość dostrzegli już ponad 20 lat temu Bogusław Gediga i Marek Gedl (Gediga 1992, s. 32; Gedl 1992, s. 20). W opublikowanych w 1992 roku materiałach z konferencji w Rzeszowie cennie zwracali uwagę, że nie tylko ozdoby halsztackie, ale zapewne także styl

ubierania się, a nawet cały strój wskazywały na kierunki powiązań kulturowych. Czy efektowne tkaniny halsztackie, o różnych splotach, wzorach i kolorach, nie były, tak jak ozdoby metalowe, bursztynowe i szklane, obiektem zainteresowania? W okresie przemian prowadzących do uformowania się elit wczesnej epoki żelaza było to bardzo prawdopodobne. Czy zatem pewne idee i techniki wytwórczości tkackiej mogły migrować wraz z przedstawicielami halsztackiego lub nordyjskiego kręgu kulturowego (z tego ostatniego szczególnie w młodszych okresach epoki brązu) i docierać do społeczności kultury łużyckiej? Gdyby przyjąć, że tak rzeczywiście było (a już obecnie wiele na to wskazuje), to dla uzasadnienia tej tezy należałoby odnaleźć materiały źródłowe dokumentujące zakres i siłę tego rodzaju powiązań. Takie działania podjęte przez autorkę tego artykułu wymagają jednak dalszych badań, w które powinni być zaangażowani badacze nie tylko z Polski, ale także z Czech, Słowacji i Austrii oraz krajów skandynawskich.

Bibliografia

Wykaz skrótów

FAP – Fontes Archaeologici Posnanienses, Poznań.

Literatura

- Andresen S.T., Karg S., 2011, *Retting pits for textile fibre plants are Danish prehistoric sites dated between 800 B.C and A.D. 1050*, *Vegetation History and Archaeobotany*, 20: 517, <https://doi.org/10.1007/s00334-011-0324-0>.
- Bednarczyk J., 2000, *Życie codzienne w okresie rzymskim*, [w:] *Gazociąg pełen skarbów archeologicznych*, red. M. Chłodnicki, L. Krzyżaniak, Poznań, s. 73–98.
- Benecke N., 1994, *Archäozoologische Studien zur Entwicklung der Haustierhaltung in Mitteleuropa und Südkandinavien von den Anfängen bis zum ausgehenden Mittelalter*, Stuttgart.
- Bogusławski J., 1967, *Włókiennictwo – najstarszy przemysł świata*, Warszawa.
- Chochorowski J., 1978, *Kornice st. 11, gm. Pietrowice Wielkie*, *Informator Archeologiczny. Badania*, s. 35.
- Dzięgielewski K., 2011, *Moczydła do lnu? Nowa hipoteza dotycząca funkcji jam szczelinowych (Schlitzgruben) z epoki brązu i żelaza*, [w:] *Po drugiej stronie... Raporty przyjaciół-archeologów dla Wojtka Cholewy „Jonesa”*, red. K. Dzięgielewski, Ł. Oleszczak, Pętkowice, s. 101–139.

- Gardawski A., 1979, *Zagadnienia wytwórczości*, [w:] *Prahistoria Ziem Polskich*, t. 4: *Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego*, red. J. Dąbrowski, Z. Rajewski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, s. 257–278.
- Gediga B., 1992, *Zagadnienia roli oddziaływań kręgu halsztackiego na ziemiach polskich*, [w:] *Ziemie polskie we wczesnej epoce żelaza i ich powiązania z innymi terenami. Materiały z konferencji – Rzeszów 17–20.09.1991*, red. S. Czopek, Rzeszów, s. 31–38.
- Gedl M., 1992, *Wpływy halsztackie w Polsce*, [w:] *Ziemie polskie we wczesnej epoce żelaza i ich powiązania z innymi terenami. Materiały z konferencji – Rzeszów 17–20.09.1991*, red. S. Czopek, Rzeszów, s. 23–30.
- Gleba M., Harris S., Cutler J., 2013, *Production and Consumption: Textile Economy and Urbanisation in Mediterranean Europe 1000–500 BCE (PROCON)*, *Archaeology International*, nr 16 (2012–2013), s. 54–58.
- Godyniecki S., Sobociński M., 1977, *Zwierzęce szczątki kostne z grodziska kultury łużyckiej w Smuszewie, woj. piłskie*, FAP, t. 28, s. 3–35.
- Gralak T., 2010, *Osadnictwo kultury łużyckiej ze stanowiska Wojkowice 15, gm. Żórawina, pow. Wrocław*, [w:] *Badania na autostradzie A4 część VIII*, red. B. Gediga, *Archeologiczne Zeszyty Autostradowe*, z. 10, Wrocław, s. 7–260.
- Grömer K., 2016, *The Art of Prehistoric Textile Making. The development of craft traditions and clothing in Central Europe*, Vienna.
- Grömer K., Kern A., Reschreiter H., Rösel-Mautendorfer H., 2013, *Textiles from Hallstatt. Weaving Culture in Bronze and Iron Age Salt Mines*, Budapest.
- Grossman A., 2000, *Ceramika grobowa i świat wierzeń na przykładzie cmentarzyska w Gąsawie, stan. 2, woj. bydgoskie*, [w:] *Kultura symboliczna kręgu pól polpielnicowych epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie Środkowej*, red. B. Gediga, D. Piotrowska, Biskupin–Wrocław, s. 209–226.
- Harding A., Ostoja-Zagórski J., Palmer C., Rackham J., 2004, *Sobiejuchy: A fortified site of the early iron age in Poland*, Warszawa.
- Klichowska M., 1977, *Rośliny uprawne i dziko rosnące z grodziska ludności kultury łużyckiej w Smuszewie, woj. piłskie*, FAP, t. 28, s. 36–44.
- Klichowska M., 1984, *Struktury uprawne w epoce brązu i we wczesnej epoce żelaza na ziemiach polskich w świetle badań archeobotanicznych*, *Archeologia Polski*, t. 29(1), s. 69–107.
- Kneisel J., 2012, *Geschichtsurnen und ihre Kopfbedeckung. Neue Erkenntnisse zum Phänomen der Geschichtsurnen im nordeuropäischen Kontext*, [w:] *Peregrinationes Archaeologicae in Asia et Europa Joanni Chochorowski dedicatae*, red. W. Blajer, Kraków, s. 39–56.
- Kozłowska D., 1997, *Osada ludności kultury łużyckiej ze Szczecina-Niemierzyna*, *Materiały Zachodniopomorskie*, t. 43, s. 113–158.
- Krzyszowski A., Pawlak P., 2016, *Osadnictwo wielokulturowe w Napachaniu, stan. 59, gm. Rokietnica, pow. poznański, woj. wielkopolskie. Wyniki badań archeologicznych*, Poznań.

- Kwapiński M., 1999, *Korpus kanop pomorskich 1: Pomorze*, Gdańsk.
- Lasota-Moskalewska A., 1991, *Hodowla i łowiectwo w Biskupinie na tle innych osiedli obronnych kultury łużyckiej*, [w:] *Prahistoryczny gród w Biskupinie. Problematyka osiedli obronnych na początku epoki żelaza*, red. J. Jaskanis, Warszawa, s. 185–196.
- Lityńska-Zajac M., Wasylińska K., 2005, *Przewodnik do badań archeobotanicznych*, Poznań.
- Macewicz K., Wuszkán S., 1991, *Ciężarki tkackie z osady ludności kultury łużyckiej w Gądzowicach-Kwiatonowie, woj. opolskie*, *Silesia Antiqua*, t. 33/34, s. 25–54.
- Maik J., 2012, *Poland*, [w:] *Textiles and textile production in Europe from prehistory to AD 400*, red. M. Gleba, U. Mannering, Oxford–Oakvill, s. 293–303.
- Maik J., Rybarczyk A., 2016, *Tekstyliá kultury halsztackiej z Domastawia na Dolnym Śląsku na tle włókiennictwa wczesnej epoki żelaza w Europie Środkowej*, [w:] *Europa w okresie od VIII wieku przed narodzeniem Chrystusa do I wieku naszej ery*, red. B. Gediga A. Grossmann, W. Piotrowski, Biskupin–Wrocław, s. 25–44.
- Makowiecki D., Makowiecka M., 2003, *Gospodarka zwierzętami społeczeństw kultury łużyckiej*, [w:] *Archeologiczne badania ratownicze wzdłuż trasy gazociągu tranzytowego*, t. 3: *Kujawy*, cz. 5: *Osadnictwo społeczeństw kultur cyklu łużyckiego*, red. J. Bednarczyk, L. Czerniak, A. Koško, Poznań, s. 401–431.
- Malinowski T., 1985, *Wielkopolska w otchłani wieków*, Poznań.
- Michałowska M., 2006, *Leksykon włókiennictwa*, Warszawa.
- Mierzwiński A., 1994, *Wyniki prac wykopaliskowych na osadzie ludności kultury łużyckiej w Kunicach (stan. 1), woj. Legnica, z 1986 roku*, *Silesia Antiqua*, t. 36/37, s. 41–60.
- Moldenhawer K., 1958, *Wyniki badań materiałów botanicznych 1955 roku na grodzisku i osadzie kultury łużyckiej w Słupcy*, *FAP*, t. 8–9, s. 146–149.
- Moldenhawer K., Hulewicz W., 1961, *Odkrycia lnu w wykopaliskach na terenie Polski*, *Archeologia Polski*, t. 6, s. 111–118.
- Narozna-Szamałek U., 1986, *Osada ludności kultury łużyckiej w Kruszwicy, stan. K-2/4*, *FAP*, t. 35, s. 103–132.
- Oleszczak Ł., Twardowski W., 2011, *Tresta Rządowa, stanowisko 1. Cmentarzysko kultury łużyckiej z Polski Środkowej*, Pękwice–Kraków.
- Pawlak E., Pawlak P., 2008, *Pradziejowe i wczesnośredniowieczne pozostałości osadnictwa na stanowisku 24 w Brońsku, gmina Śmigiel*, [w:] *Ad Oderam fluvium. Księga dedykowana pamięci Edwarda Dąbrowskiego*, red. B. Gruszka, Zielona Góra–Świdnica, s. 211–240.
- Przymorska-Sztuczka M., 2016, *Clothing in figural decorations on Lusatian culture pottery*, [w:] *22nd Annual Meeting of EAA. 31st August–4th September 2016 Vilnius – Abstracts*, red. A. Kuncevičius, Vilnius, s. 95.
- Przymorska-Sztuczka M., 2018a, *A comb or a loom? An attempt of Szemud urn image interpretation*, *Światowit*, t. 56, s. 121–127.
- Przymorska-Sztuczka M., 2018b, *Organisation of textile production at the settlement of the*

- lusatian culture in Ruda, Grudziądz commune*, Fasciculi Archaeologiae Historicae, t. 31, s. 55–67.
- Przymorska-Sztuczka M., 2018c, *Przędziki i ciężarki tkackie – niedoceniane źródła archeologiczne do poznania włókiennictwa społeczności lużyckich*, Śląskie Sprawozdania Archeologiczne, t. 60/1, s. 349–364.
- Rembisz A., 2010, *Przedmioty codziennego użytku z osady z wczesnej epoki żelaza w Polanowie, pow. Słupca, woj. wielkopolskie, stanowisko 12 (z badań w latach 2004–2006)*, [w:] *Archeologia Jeziora Powidzkiego*, red. A. Pydyn, Toruń, s. 77–96.
- Rembisz A., Gackowski J., Makowiecki D., Markiewicz M., Polcyn M., 2009, *Ślady gospodarki roślinno-zwierzęcej ludności kultury lużyckich pól popielnicowych z osady w Rudzie, gmina Grudziądz, północna Polska*, [w:] *Środowisko – człowiek – cywilizacja*, red. L. Domańska, P. Kittel, J. Forysiak, Poznań, s. 109–121.
- Ryder M.L., 1981, *A survey of European primitive breeds od sheep*, Annales de génétique et desélection animale, INRA Editions, 13(4), s. 381–418, <hal-00893359>, dostęp 20.05.2017.
- Sielicka K., 2014, *Ceramika nienaczyniowa z osady kultury lużyckiej w Grzybianach, stan. 3*, [w:] *Osada kultury pól popielnicowych w Grzybianach koło Legnicy*, red. T. Stolarczyk, J. Baron, Legnica–Wrocław, s. 301–312.
- Słomska J., Antosik Ł., 2017, *Textile Products from Świbie*, [w:] *Archaeological Textiles – Links Between Past and Present NESAT XIII*, red. M. Bravermanová, H. Březinová, J. Malcolm-Davies, Liberec–Praha, s. 31–38.
- Słomska J., Antosik Ł., 2018a, *The hallstatt textiles from the bi-ritual cemetery in Świbie, Światowit*, t. 56, s. 129–135.
- Słomska J., Antosik Ł., 2018b, *W jakim stroju na swój pogrzeb, czyli próba interpretacji funkcji tekstyliów odkrywanych w grobach z wczesnej epoki żelaza z terenu Polski*, Przegląd Archeologiczny, t. 66, s. 57–75.
- Sobociński M., 1983, *Zwierzęce szczątki kostne z warstw i obiektów kultury lużyckiej w Kruświcy*, Roczniki Akademii Rolniczej w Poznaniu. Archeozoologia, t. 8, s. 101–108.
- Sobociński M., 1989, *Zwierzęce szczątki kostne z osady obronnej ludności kultury lużyckiej w Izdebnie*, Roczniki Akademii Rolniczej w Poznaniu. Archeozoologia, t. 13, s. 103–136.
- Szafrąński W., 1950, *Ciężarki tkackie i przędziki z grodu kultury „lużyckiej” w Biskupinie*, [w:] *III Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w grodzie kultury lużyckiej w Biskupinie w powiecie żnińskim za lata 1938–1939 i 1946–1948*, red. J. Kostrzewski, Poznań, s. 132–160.
- Żychlińska J., 2017, *Kobieta kultury lużyckiej w przestrzeni społecznej*, Bydgoszcz.
- Żychliński D., 2007, *Ratownicze badania wykopaliskowe na stan. 21 w Daniszewie, pow. Koło, woj. wielkopolskie (nr autostradowy A2 – 411) – komunikat z badań*, Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne, nr 8, s. 150–156.

TEXTILE PRODUCTION OF THE LUSATIAN CULTURE POPULATION
IN THE AREA OF GREATER POLAND, KUYAVIA AND CHEŁMNO LAND.
SOURCE BASIS AND THESIS OF THE RESEARCH APPROACH

Keywords: textile production, Greater Poland, Kuyavia, Chełmno Land, Bronze Age, Iron Age, Europe.

Summary

The article presents issues related to the textile production of communities living in the area of Greater Poland, Kuyavia and the Chełmno Land from the late Bronze Age to the beginning of the Iron Age. Processes to which fibres were subjected at various stages of fabric production were presented, and attention was drawn to the absence of some textile production related finds in the archaeological material. Moreover, the categories of archaeological sources available for research (spindle whorls, loom weights, fabrics), which are material remains of these processes, were described. Attention was drawn to the possibility of using certain patterns and techniques of weaving production from the Hallstatt and Nordic cultural circles, and a legitimate question was raised about the possibility of capturing these interactions in the archaeological material.

